

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра історії України

Дипломна робота
магістра
з теми:
«Україна у військових конфліктах європейських країн у першій половині
XIX ст.»

Виконала: студентка II курсу Ist1-M19 групи
спеціальності 014 Середня освіта (Історія)
Бесарабчук Лариса Вікторівна

Кам'янець-Подільський – 2020 року

ВСТУП

Розділ I. ІСТОРИОГРАФІЯ І ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ПРОБЛЕМИ

- 1.1. Історіографія роботи
- 1.2. Джерела дослідження

Розділ II. ГЕОПОЛІТИЧНЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНИ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ – НА ПОЧАТКУ ХІХ СТ.

- 2.1. Поділи Речі Посполитої та їх наслідки для України
- 2.2. Суспільно-політичне і соціально-економічне становище України в першій половині ХІХ ст. у складі Російської імперії

Розділ III. УКРАЇНА У РОСІЙСЬКО-ТУРЕЦЬКИХ ВІЙНАХ ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ ХІХ СТ.

- 3.1. Участь українських збройних формувань у російсько-турецькій війні 1806-1812 рр. Наслідки війни для України
- 3.2. Місце України в російсько-турецькій війні 1828-1829 рр. Утворення Азовського козацького війська

Розділ IV. УКРАЇНСЬКІ ЗЕМЛІ У ДИПЛОМАТІЇ ТА ВІЙНАХ ФРАНЦІЇ І РОСІЇ

- 4.1. Оборонні заходи і підготовка військових формувань в Україні
- 4.2. Участь українців у бойових діях та в партизанській війні 1812 р. Наслідки війни для України

ВИСНОВКИ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Історія українських збройних формувань часів Російської імперії – одна з найменш відомих широкій громадськості сторінок минулого України. Тривалий час існувала неофіційна заборона на вивчення національних збройних сил – одного з важливих атрибутів держави. Показовою у цьому відношенні є історія книги «Збройні сили України першої половини XVIII століття» Олени Апанович, яка була опублікована у 1969 р. мізерними накладом, отримала розгромні рецензії і стала причиною для фактичного цькування дослідниці.

Ще складнішою була ситуація із дослідженнями військової історії України імперської доби. Факт існування українських збройних формувань після ліквідації Запорозької Січі практично не згадувався в історичній літературі. Єдиний виняток робився для українських частин, сформованих під час російсько-французької війни 1812 р., які зображувались як свідчення російського патріотизму українців, їхнього бажання разом із іншими народами імперії «захищати Батьківщину». Повністю ігнорувались участь українських полків у придушенні польських повстань, лише побіжно згадувалась їх участь в Кримській війні, оминались питання про мотиви (нерідко виключно меркантильні) вступу до тимчасових козацьких формувань.

Не можна проігнорувати й практичну актуальність, обумовлену складною військово-політичною ситуацією в Україні, – так, можна провести певні аналогії між тимчасовими козацькими формуваннями і сучасними батальйонами територіальної оборони.

Таким чином, актуальність теми дослідження обумовлюється недостатнім її висвітленням у літературі, необхідністю теоретичного осмислення ролі українських військових формувань в трансформації соціально-правового становища населення України, а також у можливості урахування досвіду організації збройних сил на сучасному етапі.

Об'єктом дослідження стали українські території в системі міжнародних відносин кінця XVIII – першої третини XIX ст.

Предметом дослідження є процес формування та використання українських військових з'єднань у міжнародних конфліктах першої третини XIX ст.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період: 1806-1829 рр. Вони визначені часом, протягом якого створювалися та існували українські збройні підрозділи, які брали участь в російсько-турецьких і російсько-французькій війні. Водночас з метою більш цілісного висвітлення досліджуваної теми можуть встановлюватись додаткові хронологічні межі.

Територіальні межі дослідження обумовлені кордонами українських губерній, які входили до складу Російської імперії, на території яких відбувалося комплектування військових формувань, а також територіями, де проходила їх служба.

Метою дослідження є комплексний узагальнюючий аналіз історії організації та служби українських військових формувань, розкриття їх місця серед інших регулярних військових частин Російської імперії.

У відповідності з поставленою метою ставилися наступні **завдання**:

- проаналізувати історіографію та джерельну базу проблеми;
- дослідити причини та наслідки поділів Речі Посполитої та їх наслідків для України.

- показати участь українських козаків у російсько-турецьких війнах першої третини XIX ст.;

- охарактеризувати залучення українських козацьких полків до бойових дій під час російсько-французької війни 1812-1814 рр.

- **Методологічною основою дослідження** став принцип історизму, що реалізувався через вивчення історичних явищ і процесів у взаємозв'язку між ними; принцип наукової всебічності та об'єктивності. Більшість процесів і явищ було представлено автором за допомогою описового методу. Також використано статистичний, порівняльно-історичний, методи класифікації та

періодизації. Виклад матеріалу побудовано за проблемно-хронологічним принципом.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання в подальших наукових розробках, які пов'язані з історією українського козацтва та збройних сил України, соціальним розвитком України в цілому, та окремих соціальних груп зокрема; в узагальнюючих працях і при складанні загальних курсів з історії України й Росії, військової історії, курсів з краєзнавства у вищих і середніх навчальних закладах та підготовці спецкурсів за даною проблематикою.

Структура роботи обумовлена поставленими завданнями. Магістерська робота складається з вступу, чотирьох проблемних розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури.

ВИСНОВКИ

Протягом кінця XVIII – початку XIX ст. уряду вдалося повністю трансформувати колишню систему відносин влади з «малоросійськими козаками». З середини 90-х рр. XVIII ст. козаки України стали відбувати службу на засадах рекрутчини. Служба в українських кінних козацьких полках 1812-1814 рр. стала для козаків засобом відродити своє колишнє становище в системі суспільних відносин Російської імперії. Сам факт ініційованого урядом використання тимчасових козацьких контингентів з Лівобережної України свідчить про визнання офіційним Петербургом звичаїв і традицій «козацтва», а отже і про готовність зі свого боку надати пільги і фіскальні полегшення.

Україна була використана російською та турецькою владою у війнах 1806-1812 та 1828-1829 років. Застосування військового потенціалу українського козацтва відбувалося через створення і службу козацьких військ різних форм організації та підпорядкування. Їхнє створення стало можливим внаслідок збігу інтересів, з одного боку, влади, яка збільшувала військові контингенти й у такий спосіб знімала соціальну напругу в регіоні; з другого, інтересів самих козаків, адже за військову службу козаки здобували певні привілеї, домагалися зменшення податкового тиску тощо.

Іррегулярні формування, складені з представників козацького стану Полтавської і Чернігівської губернії, взяли активну участь у кампаніях 1812-1814 рр. Російсько-французька війна стала черговим військовим конфліктом міжнародного масштабу, в якому на боці російської армії виступали українські збройні формування. Українські кінні козацькі полки були сформовані протягом другої половини літа 1812 р. і зразу ж були зараховані до складу різних армійських з'єднань. Козачі війська, ополчення і партизанські загони внесли значний внесок у перемогу російської армії над військами Наполеона. Козацькі підрозділи застосовувалися переважно в

тилу, для залогової служби, охорони комунікацій, конвоювання полонених, здійснення поліцейських функцій та ін. Разом з цим, деяким полкам випадала нагода продемонструвати своє знання військової справи під час виконання відповідальних завдань на передовій. Відтак, плани останнього використати українців на боці Франції не принесли бажаного результату. Певною мірою можливості Наддніпрянської України використав царизм на користь Російської імперії, посиливши феодально-кріпосницький режим й довівши його до реакції.

Після закінчення служби в Північно-Західних губерніях Російської імперії частина кінних козацьких полків (шість з восьми) зазнала переформування. На їх основі були створені два легко-кінні полки для продовження служби в Кавказькому Лінійному війську, а більша частина їх особового складу увійшла до регулярних армійських і гвардійських кавалерійських частин. Інші полки (два з восьми) були розподілені між підрозділами митної варти – козаки продовжили службу в Ізмаїльському, Скулянському, Юрбурзькому, Радзивілівському та Одеському митних округах. Розформуванням Полтавських і Чернігівських полків було покладено кінець сподіванням «малоросійських козаків» на створення постійного війська в Лівобережній Україні; козаки продовжили захищати інтереси імперії вже в складі інших іррегулярних та регулярних частинах російської армії.

Завдяки організаторському таланту Малоросійського генерал-губернатора С. О. Кокошкіна шість Малоросійських кінних козацьких полків були сформовані вчасно і забезпеченні всім необхідним. Значною мірою завдяки особистій участі, детальній регламентації кожного кроку в створенні полків, жорсткого нагляду і контролю, що також були ініціативою генерал-губернатора, процес формування і підготовки українських кінних козацьких полків до служби завершився вдало. Проявити повною мірою свій воєнний потенціал під час Кримської війни тимчасовим козацьким формуванням Лівобережної України не вдалося. Бойові дії на час остаточної організації полків ще продовжувалися, але вище військове командування

Російської імперії не поспішило застосовувати козацькі полки в дію. Дві третини від їх кількості було відправлено для здійснення поліцейських функцій та охорони північних рубежів країни – в Санкт-Петербурзьку губернію і Фінляндію, де козаки так і не встигли зайняти позиції через закінчення стану війни. Третина полків, очікуючи наказу виступити в район бойових дій, пробула в бездіяльності більше півроку на місцях свого формування. Використання їх як поліцейських частин та загонів швидкого реагування носила епізодичний характер.

Характерними рисами соціально-правового становища «козаків» у 1830-1860-х рр. XIX ст. стало звільнення від сплати оброчного податку, можливість відбувати рекрутську повинність на пільгових умовах та право вільно розпоряджатися земельною власністю. Однак надані привілеї не створювали умов для економічного відродження козацтва України. Колосальне обезземелення і зниження прибутковості козацьких господарств стали головними складовими побутового життя козаків Полтавської і Чернігівської губерній. До середини 1860-х рр. представники козацтва позбулися економічних підвалин свого визначного місця в господарстві регіону та втратили в загальній масі свої самобутні корпоративні риси. Участь у формуванні іррегулярних контингентів у 1855 і 1863 рр. відчутно вплинула на зниження рівня життя козаків України.

Однією з особливостей формування українських кінних козацьких полків в другій половині XIX ст. стало збільшення числа козаків, що потрапили на службу внаслідок «військового найму». Майнове розшарування серед козаків призвело до зарахування у полки представників збіднілого прошарку. Заможні козаки мали можливість уникнути служби і найняти замість себе біднішого односельця. Свій новий статус (служилих козаків) вони намагалися використати для захисту своїх прав на володіння земельною ділянкою. У клопотаннях до владних структур найбільш поширеною темою було прохання козаків зберегти за ними і за членами їх сімей земельну власність, оскільки на неї зазіхали численні родичі.

Під час служби в 1863-1864 рр. козацькі полки не встигли проявити свій військовий потенціал. Тимчасові козацькі формування розглядалося військовим командування, насамперед, як контингенти для здійснення поліцейських функцій, а не найближчий резерв регулярної армії. Створення і служба українських кінних козацьких полків в середині XIX ст. втратила свою актуальність як з точки зору їх використання як військової сили, так і для впливу на поліпшення соціально-правового становища козаків Полтавської і Чернігівської губернії. Після 1864 р. необхідність поповнення таким чином збройних сил стала остаточно зникла.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

І. Опубліковані документи і матеріали

1. Алфавитный указатель частей войск участвовавших в делах и сражениях Отечественной войны 1812 г., войне 1813–1814 гг. и участников этих войн, командовавших войсками, убитых, раненых, награжденных и отличившихся в сражениях, а также Высочайших манифестов, рескриптов, указов, приказов по армиям и сражений, начертанных по Высочайшему повелению на стенах храма Христа Спасителя в Москве. Москва: Тип. И. О. Добрынникова, 1911. 127 с.

2. Высочайше утвержденное Положение о Государственном ополчении. 7 мая 1855 г. // Полное собрание законом Российской империи (далі – ПСЗРИ). Собр. 2. Т. XXX. Отд. 1. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1856. № 28994. С. 86-95.

3. Высочайше утвержденное описание обмундирования и вооружения Малороссийских конных казачьих полков // ПСЗРИ. Собр. 2. Т. XXX. Отд. 2. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1856. № 28994. С. 139.

4. Высочайше утвержденное Положение о Малороссийских конных казачьих полках // ПСЗРИ. Собр. 2. Т. XXX. Отд. 1. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1856. № 29288. С. 320-325.

5. Высочайше утвержденное Положение о сформировании в Полтавской и Черниговской губерниях конных Малороссийских казачьих полков. // ПСЗРИ. Собр. 2. Отд. 1. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1830. Т. XXXVIII. № 39660. С. 495-499.

6. Высочайше утвержденный Устав об управлении Малороссийскими казаками. 17 января 1834 г. // ПСЗРИ. Собр. 2. Санкт-Петербург, 1835. Т. IX. № 6727. С. 46-52.
7. Записка чиновника Министерства финансов Булгакова после ревизования дела о сформировании Малороссийским военным губернатором князем Репниным в 1831 году восьми малороссийский казачьих полков // Русский архив. 1872. Кн. 5. С. 953-965.
8. Кутузов М.И. Сборник документов. В 5-ти т. Т. 3. Москва: Военздат, 1954. 852 с.
9. Народное ополчение в отечественной войне 1812 года. Сборник документов. Москва: Изд-во Академии Наук СССР, 1962. 549 с.
10. Народное ополчение в Отечественной войне 1812 года: Сб. документов / Под ред. Л. Б. Бескровного. Москва: Изд-во АН СССР, 1962. 547 с.
11. О правилах продажи вина в городах Малороссийской губернии, в окрестностях городских, в заведывании Городничего состоящих. 23 июня 1803 г. // ПСЗРИ. Собр. 1. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1830. Т. XXVII. № 20814. С. 692-694.
12. О позволении Малороссийским казакам распоряжаться недвижимыми их имениями, на древних правах и привилегиях Малороссии пожалованных. 28 июня 1803 г. // ПСЗРИ. Собр. 1. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1830. Т. XXVII. № 20823. С. 712-715.
13. О переселении из Малороссийских Губерний казаков на земли Черноморского войска. 17 марта 1808 г. // ПСЗРИ. Собр. 1. Т. XXX. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1830. № 22902. С. 132-136.
14. Об установлении пошлины с вина в привилегированных Губерниях. 29 сентября 1810 г. // ПСЗРИ. Собр. 1. Санкт-Петербург: Тип. II

Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1830. Т. XXIV. № 24361. С. 364-367.

15. О податях, положенных на поселян различных наименований и мещан в разных губерниях находящихся. 20 февраля 1812 г. // ПСЗРИ. Собр. 1. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1830. Т. XXXII. № 24999. С. 195.

16. Об именовании Украинской казачьей дивизии Украинскою Уланскою // ПСЗРИ. Собр. 1. Т. XXXIII. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1830. № 26481. С. 1057.

17. О формировании Бугской Уланской дивизии // ПСЗРИ. Собр. 1. Т. XXXIV. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1830. № 27081. С. 793-794.

18. О введении Малороссийских казаков в рекрутскую повинность // ПСЗРИ. Собр. 1. Т. XXXV. Санкт-Петербург, 1830. № 27505. С. 544.

19. О разделении остальных двух полков Украинской Уланской дивизии на четыре // ПСЗРИ. Собр. 1. Т. XXXIV. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1830. № 27903. С. 953.

20. О производстве отрезки земель от экономических и удельных селений по решениям Правительствующего Сената в частные владения на правилах, в сем указе изображенных. 10 декабря 1819 г. // ПСЗРИ. Собр. 1. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1830. Т. XXXVI. № 28022. С. 410.

21. О дозволении совершать акты представленные в Малороссийские Присутственные места от казаков на продажу или заклад их земель до получения указа 23 ноября 1828 г. 18 февраля 1832 г. // ПСЗРИ. Собр. 2. СПб. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1830. Т. VI. Отд. 1. № 4371. С. 174-175.

22. Об обеспечении Малороссийским Казакам способов ко

переселению в Анапу // ПСЗРИ. Собр. 2. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1832. Т. VI. Отд. 1. № 4376. С. 184-185.

23. О сформировании из Малороссийских Козаков 8-ми Кавалерийских полков, по приложенному Положению и Штату // ПСЗРИ. Собр. 2. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1832. Т. VI. Отд. 1. № 4535. С. 338-341.

24. О подчинении Губерний: Подольской и Волынской Главнокомандующему 1 Армиию, а Гродненской, Виленской и Белостокской области Главнокомандующему резервной Армиию // ПСЗРИ. Собр. 2. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1833. Т. VI. Отд. 1. № 4638. С. 461-462.

25. О подчинении Губерний: Минской, Виленской, Гродненской и Белостокской области Главнокомандующему 1 Армиию // ПСЗРИ. Собр. 2. Санкт-Петербург, 1833. Т. VI. Отд. 1. № 4732. С. 725.

26. О прекращении военных действий в Царстве Польском // ПСЗРИ. Собр. 2. Москва: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1833. Т. VI. Отд. 1. № 4850. С. 108-109.

27. Об установлении медали за воспоминание покорения Варшавы // ПСЗРИ. Собр. 2. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1833. Т. VI. Отд. 1. № 5049. С. 357-358.

28. О взимании податей: подушной, за право винокурения и оброчной с Малороссийских губерний, вместо ассигнаций, серебряною монетою. 25 марта 1832 г. // ПСЗРИ. Собр. 2. Т. VII. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1832. № 5246. С. 150-151.

29. Об обязанностях Малороссийских Козаков относительно военной службы и прочих повинностей // ПСЗРИ. Собр. 2. Санкт-Петербург: Тип. II

Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1833. Т. VII. Отд. 1. № 5458. С. 398-401.

30. О передаче в Таможенное ведомство двух Малороссийских казачьих полков // ПСЗРИ. Собр. 2. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1834. Т. VII. № 5602. С. 601-606.

31. Об отмене набора с Малороссийских Казаков в будущем 1833 году // ПСЗРИ. Собр. 2. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1833. Т. VII. Отд. 1. № 5730. С. 821.

32. О произведении на особенных правилах новой переписи Малороссийских казаков // ПСЗРИ. Собр. 2. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1834. Т. VIII. Отд. 1. 21 июня 1833 г. №. 6277. С. 367-368.

33. О порядке производства дел и продаже потомственных земель Малороссийских казаков // ПСЗРИ. Собр. 2. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1846. Т. XX. 28 февраля 1845. № 18789. С. 253-254.

34. О дозволении принимать в Черноморское казачье войско Малороссиян отдельными семействами. 19 января 1846 г. // ПСЗРИ. Собр. 2. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1847. Т. XXI. Отд. 1. № 19633. С. 141.

35. Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XX ст. / Упор. і автор передм. Т. Б. Ананьева. Київ: Ін-т історії України НАН України, 1997. 320 с.

36. Именной, нанный Военной коллегии. – О устройстве регулярной конницы // ПСЗРИ. Т. XXI. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1830. № 15769. С. 963-964.

37. Положение о переселении Малороссийских казаков, однодворцев и

прочих казенных поселян для поступления в Кавказские казачьих линейные войска и полки // ПСЗРИ. Собр. 2. Т. VII. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Его императорского Величества Канцелярии, 1832. № 5630. С. 640-643.

38. Похвистнев И. Журнал или записки войны, открытой французами в России 1812 года июня 12-го дня, а прекращенной россиянами в Париже 1814 года марта 14-го дня, писанный на маршах и бивуаках Украинской казачьей дивизии Похвистневым. 1812 г. Москва: [Б. в.], 1830. 322 с.

39. Селянський рух на Україні: середина XVIII–перша чверть XIX ст.: Зб. документів і матеріалів /Упоряд. Г. В. Болотова та ін.: Центр, держ. іст. архів УРСР у Києві і Львові; Ін-т іст АН УРСР. Київ: Вищ. шк., 1978. 535 с

40. Список Малороссийского 2-го конного казачьего полка обер-офицерам, унтер-офицерам и нижним чинам, бывших в деле против неприятеля, где именно и когда, кто отличился пред прочими, мужеством и храбростью значит ниже. –1812 г., разных чисел // Советский архив. 1990. №1. С. 88-89.

41. Столетие военного министерства 1802–1902. Управление генерал-инспектора кавалерии о ремонтировании кавалерии / Сост. В. В. Ермолов, М. М. Рындин. Санкт-Петербург: Тип. Генерального штаба, 1906. 238 с.

42. Український народ у Вітчизняній війні 1812 року. Зб. документів. Київ: Політвидав України, 1948. 144 с.

43. Фельдмаршал Кутузов. Сборник документов и материалов. Москва: Госполитиздат, 1947. 462 с.

44. Шандра В. Всепідданіша доповідь 1836 р. генерал-губернатора В. В. Левашова Миколі I «Настоящее положение малороссийских Козаков» // Архіви України. 2000. № 2. С. 29-42.

45. Четыре письма Д. Пр. Трощинского к кн. Я. И. Лобанову-Ростовскому // Киевская старина. 1886. Кн. 12. С. 709-716.

Монографії і статті:

46. Абалихин Б. С., Дунаевский В.А. 1812 год на перекрестках мнений советских историков, 1917–1987 Москва: Наука, 1990. 228 с.
47. Абаліхін Б. С. Український народ у Вітчизняній війні 1812 р. Київ: Політвидав України, 1962. 63 с.
48. Ададуров В. В. Запорозький козак Твордовський проти Наполеона: відображення вірнопідданих настроїв малоросійського дворянства в україномовному памфлеті 1807 р. з Національного архіву Франції // Укр. іст. журн. 2012. № 5. С. 17-28.
49. Ададуров В. В. Концепція трьох польських королівств Роланда та її співвідношення із зовнішньополітичною доктриною французького уряду під час війни 1812 р. // Укр. іст. журн. 2007. №1. С. 3-14.
50. Ададуров В. „Наполеоніда” на Сході Європи: уявлення, проекти та діяльність уряду Франції щодо південно-західних окраїн Російської імперії на початку XIX ст. Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2007. 169 с.
51. Ададуров В. В. Наполеонові «українці»: шляхта Правобережжя у французьких планах воєнної кампанії 1812 р. // Вітчизняна війна 1812 р. і Україна: погляд крізь віки: матеріали міжнародної науково-методичної конференції. Київ, 5 грудня 2012. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2012. С. 7-38.
52. Апухтин В. Р. Народная военная сила. Дворянское ополчение в Отечественную войну. Москва: Типо-Литография М. В. Леонтьева, 1912. 124 с.
53. Бабкин И. Народное ополчение в Отечественной войне 1812 года. Москва: Соцекгиз, 1962. 23 с.
54. Бачинська О. Дунайське козацьке військо 1828–1868 рр. (До 170-річчя заснування). Одеса: Астропринт, 1998. 232 с.
55. Бачинський А. Д. Січ Задунайська. 1775–1828.: Історико-документальний нарис. Одеса: Б.в., 1994. 178 с.

56.Балязин В. Н. Фельдмаршал М. Б. Барклай-де-Толли. Жизнь и полководческая деятельность. Москва: Военное издательство, 1980. 311 с.

57.Бачинська О. А. Козацтво в системі Російської та Турецької імперій // Історія українського козацтва. Київ: Наук. думка, 2007. Т. 2. С. 303-325.

58.Бачинська О. А. Османсько-турецькі документи про задунайське козацтво напередодні та під час російсько-турецької війни 1828–1829 рр. // Сб. матеріалів по ист. краєведенню Одещини. Одеса: Астропринт, 1992. С. 149-158.

59.Бегунова А. И. Сабли остры, кони быстры... (из истории русской кавалерии). Москва: Советская Россия, 1992. 256 с.

60. Бестужев И. В. Крымская война 1853–1856 гг. Москва: Изд-во АН СССР, 1956. 174 с.

61. Бобков А. Феодосийский Татарский Конный Полк. 1807–1817 // Феодосийский исторический вестник. 1997. № 2. С. 18-33.

62. Бородкин М. Война 1854–1855 гг. на финском побережье. Санкт-Петербург., 1904. 406 с.

63.Борщак І. Наполеон і Україна. Із невідомих документів із тогочасними ілюстраціями. Львів: Діло, 1937. 144 с.

64.Висковатов А. В. Историческое описание одежды и вооружения Российских войск с древнейших времён до 1855 г. Санкт-Петербург: Б.в., 1899. 137 с.

65.Война 1812 года: взгляд из Франции. URL: <http://www.svobodanews.ru/artikleprint-wiew/24699432/html>.

66.Воробей Р. Б. Система місцевих органів влади та управління в другій половині XIX століття (на прикладі Чернігівської губернії) / Р. Б. Воробей. – Чернігів: Деснянська видавнича спілка, 2004. – 104 с.

67. Волков М. «Что довело Россию до настоящей войны?» // Зайончковский А. М. Восточная война 1853-1856 гг. Т. 1. Санкт-Петербург: Наука, 2002. С. 726-727.

68. Галушко Ю. А. Казачьи войска России. Краткий историко-хронологический справочник казачьих войск до 1914 года. Москва: Центрполиграфиздат, 1993. 231 с.

69. Гербильський Г. Ю. Українські козацькі полки і українське ополчення в боях Вітчизняної війни 1812 р. // Наукові записки ЛДУ ім. І. Франка, (серія історична). Т. XXV. Вип. 5. Львів: Світ, 1952. С 90-111.

70. Гербильський Г. Ю. Участь українського народу у Вітчизняній війні 1812 р. // Укр. іст. журн. 1962. № 5. С 24-34.

71. Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. : навч. посіб. для учнів гуманіст. гімназій, ліцеїв, студ. іст. фак. вузів, вчит. Київ: Генеза, 2000. 360 с.

72. Гуржій О., Реєнт О., Палій А. Війна 1812 року: український контекст. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2012. 276 с.

73. Гуля Н. І. Участь дворян черкаського повіту в підготовці матеріалів щодо звільнення селян від кріпосної залежності // Черкащина в контексті історії України. Черкаси, 2008. С. 59-70.

74. 200-річчя початку Франко-російської війни 1812 р. // Електронний ресурс. URL: cdiak.archives.gov.ua/v_200rokivzпочatkyfranko-rosiiskoiviiny/php.

75. Дзагалов А. С. Обзор архивных и статистических источников попереселению украинцев в Терскую область (XIX – начало XX вв.) / А. С. Дзагалов // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. Київ. Ін-т історії України НАН України, 2005. Вип. X. С. 245-265.

76. Донік О. М. Купецтво України в імперському просторі (XIX ст.) / О.М. Донік. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2008. 271 с.

77. Донік О. Україна у складі двох імперій (остання чверть XVIII – перша половина XIX ст.). Київ: Кріон, 2011. 248 с.

78. Епанчин Н. Очерк событий 1812 года в пределах Киевского военного округа. Киев: Тип. Штаба Киевского военного округа, 1911. 72 с.

79. Жилин П. А. Отечественная война 1812 года. Москва: Наука,

1988. 445 с.

80. Зайончковский П. А. Военные реформы 1860–1870 годов в России. Москва: Госвоениздат, 1952. 370 с.

81. Історія України / В. Ф. Верстюк, О. В. Гарань, О. І. Гуржій та ін.; під ред. В. А. Смолія. Київ: Альтернативи, 1997. 416 с.

82. Історія українського козацтва. Нариси у 2-х т. Т. 2. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 566 с.

83. Кабанов А. Ополчение 1812 года // Отечественная война и русское общество: В 5 т. Москва: Изд-во Сытина, 1912. Т. 5. 220 с.

84. Казачьи войска. Хроника. Москва: ООО АСТ, 1992. 480 с.

85. Казин В. Х. Казачьи войска. Краткая хроника казачьих войск и иррегулярных частей. Санкт-Петербург: Б. в., 1912. 113 с.

86. Капелер А. Росія як поліетнічна держава: виникнення, історія, розпад. Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2004. 344 с.

87. Касименко О. К. Вітчизняна війна 1812 р. – яскравий вияв народного патріотизму. Київ: Політвидав України, 1962. 32 с.

88. Кितिцын П. Полтавское дворянское ополчение 1812–1814 годов // Киевская старина. 1904. Июль-август. С. 10-14.

89. Когут З. Російський централізм і українська автономія. Ліквідація Гетьманщини, 1760–1830. Київ: Основи, 1996. 302 с.

90. Кондратович Ф. Задунайская Сечь (по местным воспоминаниям и рассказам) // Киевская старина. 1883. Т. 1. С. 53-54.

91. Клепацький П. Дворянське земське ополчення (козаки) 1812 р. на Полтавщині // За сто літ. Харків, 1930. Кн. 5. С. 6-21.

92. Козацтво на Півдні України. Кінець XVIII – XIXст. / Авт.-упоряд.: О. А. Бачинська й ін., гол. ред. В. А. Смолій. Одеса: Астропринт, 2000. 282 с.

93. Кренке В. Д. Усмирения польского мятежа в Киевской губернии

// Исторический вестник. 1883. № 10. С. 106-134.

94. Кухарук А. Запорожское наследство. Украинское казачество после ликвидации Запорожской Сечи // Родина. 2004. № 5. С. 82-84.

95. Лазанська Т. І. До питання про розвиток капіталістичних відносин у господарствах державних селян Лівобережної України в 30–50-х рр. ХІХ ст. // Укр. іст. журн. 1985. № 9. С. 91-99.

96. Лазанська Т. І. Основні групи, чисельність територіальне розміщення державних селян Лівобережної України першій половині ХІХ ст. // Історичні дослідження. Вітчизняна історія. Вип. 8. Київ: Наук. думка, 1982. С. 66-73.

97. Лейборов О. О. Ніжинські ополченські частини у подіях 1812-1814 рр. та Кримській війні // Знаки питання в історії України: українська історія у європейському контексті: Збірник матеріалів ІІ Міжнародної конференції / Упоряд. Є. М. Страшко. Ніжин: Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2005. 172 с.

98. Линков Я. И. Крестьянское движение в России во время Крымской войны 1853–1856 гг. Москва: Соцэкгиз, 1949. 112 с.

99. Макаров Н. В. Народы России в Отечественной войне 1812 года. Москва: Наука, 1998. – 441 с.

100. Маленко Л. М. Південноукраїнське козацтво і Кримська війна // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Запоріжжя: Вид-во ЗДУ, 2005. Вип. ХІХ. С. 103-108.

101. Малукало А. Н. Казачье законодательство: история становления и развития, сфера применения // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. Запоріжжя: Вид-во ЗДУ, 2005. Вип. ХІХ. С. 39-43.

102. Манфред А. З. Наполеон Бонапарт. Москва: Мысль, 1971. 422 с.

103. Марахов Г. И. Польское восстание 1863 г. на Правобережной Украине. Киев: Наук. думка, 1967. 258 с.

104. Масаев М. В. Крымскотатарские формирования в войнах

против наполеоновской Франции // Культура народов Причерноморья. 1999. № 6. С. 154-159.

105. Машкін О. М. Наполеонівський окупаційний режим на тимчасово захоплених територіях Російської імперії (серпень-листопад 1812 р.) // Вітчизняна війна 1812 р. і Україна: погляд крізь віки: матеріали міжнародної науково-методичної конференції. Київ, 5 грудня 2012. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2012. С. 24-33.

106. Масаев М. В. О службе татар Крыма Державе Российской // Русский вестник. 1998. № 41-42 (383-384). С.14-26.

107. Миллер Д. Очерки из истории и юридического быта старой Малороссии. Превращения казацкой старшины в дворянство // Киевская старина. 1897. Кн. 3. С. 351-374.

108. Миллер Д. Очерки из истории и юридического быта старой Малороссии. Превращения казацкой старшины в дворянство // Киевская старина. 1897. Кн. 4. С. 1–47.

109. Михайловский-Данилевский А. И. Описание Отечественной войны 1812 года / А. И. Михайловский-Данилевский. Санкт-Петербург: Тип. II Отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1839. 458 с.

110. Мысль императора Александра I об учреждении в Малороссии казачьих полков // Киевская старина. Т. XXVIII. 1890. С. 119-120.

111. Мольтке Г. К. Русско-турецкая кампания в Европейской Турции 1828–1829 гг. Санкт-Петербург: Б. в., 1876. Т. 1. 188 с.

112. О движении польских инсургентов в Киевском генерал-губернаторстве // Вестник Юго-Западной Росси. 1863. Т. 3. С. 225-233.

113. Олійників О. С. Українці у Кримській війні. Одеса: Маяк, 2004. 112с.

114. Отечественная война 1812 года. URL: <http://www.notabene.ru/history/1812/html>.

115. Павловский И. Ф. К истории Полтавского ополчения 1812 г.

// Киевская старина. Т. LXXXIV. Кн. 3. Киев, 1904. С. 110-111.

116. Павловский И. Ф. К истории Малороссии во время генерал-губернаторства Н. Г. Репнина. Полтава: Б.в., 1905. 112 с.

117. Павловский И. Ф. К истории Полтавского ополчения 1812 г. // Киевская старина. Кн. 3. Киев, 1904. С. 106-118.

118. Павловский И. Ф. Малороссийское казачье ополчение в Крымскую войну // Труды Полтавской Губернской Ученой Архивной Комиссии. Полтава, 1910. Вып. 7. С. 159-166.

119. Павловский И. Ф. Малороссийские казачьи полки в борьбе с поляками в 1831 г. // Труды Полтавской Губернской Ученой Архивной Комиссии. Полтава, 1910. Вып. 7. С. 108-116.

120. Павловский И. Ф. Малороссийское казачье ополчение в 1812 г. по архивным данным. Киев: Б. в., 1906. 40 с.

121. Павловский И. Ф. Очерк деятельности малороссийского генерал-губернатора князя А. Б. Куракина (1802–1808). Полтава, 1914. 131 с.

122. Павловский И. Ф. Полтавская милиция в 1806–1807 гг. // Труды Полтавской Губернской Ученой Архивной Комиссии. 1916. Вып. 14. С. 21-30.

123. Павловский И. Ф. Участие И. П. Котляревского в формировании Малороссийских казачьих полков в 1812 г. // Киевская старина. Т. LXXXIV. Кн. 3. 1904. С. 105-116.

124. Переселение на Кубань казаков бывшего Екатеринославского войска и образование из них в 1802 г. Кавказского военного полка Кубанского казачьего войска // Кубанский сборник. Екатеринодар, 1894. Т. III. С. 1-33.

125. Переяславський О. Українська збройна сила в Наполеонівських війнах 1812–1814 рр. // Табор. Варшава, 1933. Ч. 19. С. 44-52.

126. Переяславський О. Українська збройна сила в

Наполеонівських війнах 1812–1814 рр. // Табор. Варшава, 1933. Ч. 20. С. 28-41.

127. Переяславський О. Українська збройна сила в Наполеонівських війнах 1812–1814 рр. // Табор. 1934. Ч. 21. С. 28-37.

128. Переяславський О. Українська збройна сила в Наполеонівських війнах 1812–1814 рр. // Табор. 1934. Ч. 22. С. 27-33.

129. Переяславський О. Українська збройна сила в Наполеонівських війнах 1812–1814 рр. // Табор. 1934. Ч. 23. С. 16-25.

130. Переяславський О. Українська збройна сила в Наполеонівських війнах 1812–1814 рр. // Табор. 1934. Ч. 25. С. 28-37.

131. Переяславський О. Українська збройна сила в Наполеонівських війнах 1812–1814 рр. // Табор. 1934. Ч. 26. С. 23-35.

132. Переяславський О. Остання збройна сила Старої України (1863-1864 рр.) // Табор. 1934. Ч. 27. С. 24-32.

133. Петренко Е. Д. Переселення козаків і селян України на Кубань (1792–1917 рр.). Київ: Либідь, 1996. 228 с.

134. Петров Ф. Государственное ополчение. Исторические очерки и сравнительное исследование действующего положения о государственном ополчении по русскому и иностранному законодательствам. Санкт-Петербург: Тип. Сытина, 1901. 170 с.

135. По поводу Польского восстания в Киевской губернии // Вестник Юго-Западной России. 1863. Т. 4. С. 57-62.

136. Репнин Н. Г. Краткая заметка о Малороссийских казаках / Н. Г. Репнин // Чтения Императорского Общества истории и древностей российских при Московском университете. Москва: Тип. Императорского Московского университета, 1887. С. 1–46.

137. Рябінін-Скляревський О. З життя задунайської Січі // Невичерпні джерела пам'яті. Одеса, 1998. С. 299-300.

138. Петренко С.Д. Українське козацтво в останній чверті XVIII – на початку XX ст. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст.

Київ: Ін-т історії України. Вип. XV. С. 124–133.

139. Сарбей В.Г. Українське національне відродження / В.Г. Сарбей // Україна крізь віки. Т. 9. Київ: Альтернативи, 1998. 339 с.

140. Свідзінський М. До історії козаччини // Науковий збірник Харківської Науково-дослідної кафедри історії Української культури. Харків, 1927. С 3-64.

141. С двухсотлетием, война 1812 года! URL: <http://inosmi.ru/usa/20120602/193000020-print/html>.

142. Стецишин М. Українці в складі російської армії до 1917 р. // Енциклопедія українознавства. Репринтне відтворення видання 1949 р. Т. 3. Загальна частина. Львів: Каменярь, 1995. С 815-828.

143. Стороженко Н. Малороссийское ополчение 1812 г. // Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. Київ: Тип. Императорского университета Святого Владимира, 1891. С. 103-112.

144. Стороженко Н. К. К истории малороссийских казаков в конце XVIII и в начале XIX в. // Киевская старина. 1897. Кн. 4. С. 473-480.

145. Стороженко Н. К. К истории малороссийских казаков в конце XVIII и в начале XIX в. // Киевская старина. 1897. Кн. 6. С. 473-480.

146. Стороженко Н. К. К истории малороссийских казаков в конце XVIII и в начале XIX в. // Киевская старина. 1897. Кн. 10. С. 115-130.

147. Стороженко Н. К. К истории малороссийских казаков в конце XVIII и в начале XIX в. // Киевская старина. 1897. Кн. 11. С. 143–156.

148. Стороженко Н. К. К истории малороссийских казаков в конце XVIII и в начале XIX в. // Киевская старина. 1897. Кн. 12. С. 332–350.

149. Стороженко Н. Малороссийское ополчение 1812 г. // Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. Киев: Тип. Императорского университета Святого Владимира, 1891. С. 117-133.

150. Стоянов Ф. Ф. Використання російською владою військового потенціалу українського козацтва Лівобережної України у першій третині XIXст. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного

університету. Запоріжжя: Вид-во ЗДУ, 2005. Вип. XIX. С. 93-95.

151. Стоянов Ф. Ф. Джерела про участь козаків Полтавської і Чернігівської губерній в Кримській війні 1853–1856 рр. в архівах України // Науковий вісник Одеського державного економічного університету. 2003. № 3. С. 17–22.

152. Стоянов Ф. Ф. Участь козацьких формувань Наддніпрянської України у Вітчизняній війні 1812 р. і закордонних походах російської армії 1813–1814 рр. // Українське козацтво у вітчизняній та загальноєвропейській історії. Одеса, 2005. С. 51–68.

153. Стрельский В. И. Участие украинского народа в Отечественной войне 1812 г. // Наукові записки КДУ ім. Т. Г. Шевченка. Т. XI. Вип. 2. Київ, 1952. С. 139–150.

154.Тарле Е. В. Наполеон. Исторический портрет. Київ: Дніпро, 1992. 415 с.

155. Тарле Е. В. Сочинения. Т. 7: 1812 год. Москва: АН СССР, 1959. 455 с.

156. Український народ у Вітчизняній війні 1812 року. Київ: Політична література, 1948. 66 с.

157. Усть-Дунайське Буджацьке козацьке військо. 1806–1807 рр. // Козацтво на Півдні України. Кінець XVIII – XIXст. Одеса, 2000. С. 123-125.

158. Філінюк А. Г. Політичне становище українського населення Правобережжя на зламі XVIII – XIX ст. // Міжнародний Науковий Конгрес «Українська історична наука на порозі XIX століття». (Чернівці 16-18 травня 2000 р.): доповіді та повідомлення / Укр. іст. тов-во, Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича; відп. ред.: Л. Винар, Ю. Макар. Чернівці: Рута, 2001. Т. I. С. 165-168.

159. Філінюк А. Г. Регіональні особливості розвитку Правобережної України на межі XVIII – XIX ст. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Вип. 13. Серія: Історія: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. П. С. Григорчука. Вінниця, 2008. С. 12–18.

160. Філінюк А. Г. Російська колонізаційна політика на Правобережній Україні на рубежі XVIII – XIX століть // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: збірник статей. Вип. 9. Київ: Рідний край, 1996. С. 43–56.

161. Філінюк А. Г. Суспільно-політичне становище селян Правобережної України на межі XVIII – XIX століть // Етнічна історія народів Європи: збірник наукових праць. Вип. 10. Київ: Універс, 2001. С. 51–54.

162. Філінюк А. Г. Українсько-російські етнополітичні відносини у Правобережній Україні на рубежі XVIII – XIX ст. // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету. Історичні науки. Т. 6 (8). Кам'янець-Подільський, 2001. С. 129–139.

163. Філінюк А. Г. Політико-адміністративні аспекти інкорпораційної політики російського самодержавства в Правобережній Україні на межі XVIII – XIX століть // Історія України. Маловідомі імена, події, факти: 3 непереможною правдою життя. Збірник наукових праць на пошану Є. М. Складенка. Вип. 25. Київ: Ін-т історії України НАН України, головна редакційна колегія науково-документальної серії книг «Реабілітовані історією», 2004. С. 102–111.

164. Філінюк А. Г., Ігнат'єва Т. В. Торговельно-економічні зв'язки Правобережної України в умовах інкорпорації та геополітики Російської імперії (кінець XVIII – 50-ті роки XIX ст.) : монографія. Кам'янець-Подільський: Кам.-Поділ. держ. ун-т, ред.-видав. відділ, 2006. 316 с.

165. Філінюк А. Г. Правобережна Україна наприкінці XVIII – на початку XIX століття: тенденції розвитку і соціальні трансформації: монографія. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. 728 с.

166. Філоретова Л. М., Чорний О. В. Герої війни 1812 року в історії Центральної України // Вітчизняна війна 1812 р. і Україна: погляд крізь

віки: матеріали міжнародної науково-методичної конференції. Київ, 5 грудня 2012. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2012. С. 48-66.

167. Фролов Б. Реліквії військової історії // Київська старовина. 1993. № 1. С. 56-66.

168. Хоскінг Дж. Россия: народ и империя (1552–1917); пер. с англ. С. Н. Самуйлова. Смоленск : Русич, 2001. 402 с.

169. Чуприна М. Участь населення Чернігівщини у війні проти французьких загарбників // Сіверянський літопис. 1998. № 3. С. 54–64.

170. Шандра В. С. Генерал-губернаторства в Україні: ХІХ – початок ХХ століття. Київ: Ін-т історії України НАН України, 2005. 427 с.

171. Щербина Ф. А. История Кубанского казачьего войска. Т. 2. Екатеринодар: Тип. Кубанского обласного правления, 1913. 219 с.